

ORNITHOLOGISCH ONDERZOEK 1918/1919.

II. (Vervolg en slot.)

Direct na de vorst begonnen de zanglijsters vrij plotseling, zoowel in 't oosten, midden en westen des lands met zang. Slechts in 't hooge noorden eerst een tijd later.

We kunnen gerust zeggen, dat deze resultaten goed aansluiten, bij de resultaten en conclusies van 't vorig jaar, zoo:

1. *De individuen gedragen zich in eenzelfde streek gelijk.* De zang is dus geen gril van een enkel individu, veroorzaakt door kleine plaatselijke en individuele omstandigheden, maar wordt klaarblijkelijk te weeggebracht door algemeene oorzaken, welke maken, dat de soort in één streek ongeveer tegelijk in staat is te gaan zingen.

2. *Het verschil oost- west- noord is zeer duidelijk* en evenals 't vorig jaar verklaarbaar door de voortdurend iets ongunstiger omstandigheden in het noorden en oosten, dan in het westen gedurende $\pm 4-5$ maanden, wat per slotte maakt, dat de energie later ter beschikking komt en als som geeft een verlating van den zangdatum van enkele weken. Dit verschil wordt nu nog grooter, doordat de zang, die we bij gelijkblijvend zacht weer in het oosten $\pm$ begin Febr.¹⁾ hadden kunnen verwachten, door de vorstperiode tot midden Febr. wordt opgeschoven waardoor een nog aanmerkelijk verschil tot uiting komt.

3. Dat de vogels niet direct met zingen ophielden, zouden wij misschien door de nog goed-doorvoedheid kunnen verklaren (vgl.: nog later in 't jaar geven deze vogels bijna niet meer om enkele koudere dagen en zingen rustig door), maar daar voor deze grondvoerders met de vorst de heele voedseltoevoer werd afgesneden, hielden ze reeds spoedig op en moesten meerdere ex. spoedig daarop zelfs hun gebied verlaten. We zullen moeten afwachten, hoe dit verschijnsel zich andere jaren voordoet bij deze vogels en als een dergelijke periode eens later in den tijd valt, als reeds andere soorten zingen, hoe die zich dan in dit opzicht gedragen.

4. Ook met de verklaring van het gelijk gaan zingen in oost-, midden- en west-Nederland, direct na de vorst, dienen we nog te wachten. Mogelijk is b.v., dat deze omslag van weer, een dergelijken intensen directen prikkel uitoefende, dat de verschillende mate van goed gevoedheid hierbij op den achtergrond werd gedrongen.

Wat thans de overige soorten betreft, is 1919 voor ons, die van den zang dezer dieren nog niets weten, een zeer ongunstig jaar geweest. De *Schuldvink* stond waarschijnlijk juist op het punt in het westen te gaan zingen, toen de vorst uitbrak en daarin waarschijnlijk verder direct werd gestoord. 'n Enkel ex. werd nog (d. w. z. 't eind van den herfstzang!) gehoord in December, zoo te Den Haag door de H.H. Westbroek en v. d. Vliet op 14 Dec. Dan melden de H.H. Strijbos en Traanberg hem beide voor 't eerst weer te Haarlem op 19 Jan. en L. v. 't Sant te Alkmaar op 25 Jan. Met de vorstperiode krijgen we dan geen gegevens (slechts M. Liefstuck te A'dam op 4 Febr.) vóór 't einde, n.l. 't eerst te Haarlem (G. Traanberg) op 13 Febr. Verreweg de meesten maken eerst een week later van zijn eersten zang melding, zoo *Heemstede* (A. de Savornin Lohman) 20 Febr.; *Haarlem* (J. Strijbos) 21 Febr., enz.; *Den Haag* (P. Westbroek) 21, 22 Febr.; *Dordrecht* (Dr. Z. J. de Lange) 22 Febr., enz. enz. Alle waarnemers in 't westen stemmen hiermede overeen.

Richten wij ons oog naar 't oosten, dan vinden wij *geen enkelen datum vóór de vorstperiode*. Terwijl het oosten met het westen overeenstemt in zake den zang na de vorstperiode, die vrij spoedig geregeld aanvangt. Zoo o. a. *Denekamp* (J. B. Bernink) 15 Febr.; *Nijmegen* (A. Oomen) 16, 17 Febr. enz.; *Breda* (De Witt Hamer) 22 Febr., enz.; *Ede* (J. L. F. de Meijere) 22 Febr.; *Dieren* (J. Zomer) 22 Febr.; *Nijverdal* (J. Bouma) 22 Febr. Men ziet ook hier onderlinge overeenstemming bij de waarnemers in één streek en ongeveer eenzelfde zang van deze vogels na de vorstperiode als in het westen.

¹⁾ Of eind Januari. Zie gegevens 1917, 1918.

Wat het midden en noorden des lands betreft stemmen ook deze na de vorst met het oosten en westen overeen, zoo: *Bilthoven* (v. Harencarspel) 16 Febr.; *Hilversum* (Cremers) 22 Febr. en voor 't noorden *Groningen* (F. Koster) 10, 21, 22 Febr., enz.; *De Wijk* (Mevr. Veenhoven—Peerlkamp) 22 Febr.

Het algemeen resultaat bij den *Schildvink* is aldus te formuleeren:

1. De zang van deze vogels is ook in één streek bij de respectievelijke waarnemers in de verschillende plaatsen zeer identiek.

2. Enkele vinken begonnen in het westen vlak voor de vorst juist weer te zingen. In het oosten en noorden geen enkele waarneming hierover ontvangen.

3. Vrij kort na de vorstperiode zetten alle vinken in, zoowat tegelijk in alle landsdeelen. Beschouwen we thans nog even de opgaven van de *Roodborst*.

I. *Het westen*. Ze werden hier den winter vrij geregeld zingende gehoord. Ter staving haal ik o. a. aan:

Den Haag (P. Westbroek) „behalve vorstperiode, den geheelen winter”; *id.* (J. F. v. d. Vliet) 5, 6, 7, 16, 20 Dec., 21 Jan.; *Heemstede* (A. de Savornin Lohman) 14, 15 Dec.; *Haarlem* (J. P. Strijbos) 10, 11 Jan.; *id.* (Traanberg) 10, 11, 15 Jan.; *Zaandam* (H. v. Kluijver) „voor de vorst”; *Alkmaar* (L. v. 't Sant) „wel niet elken dag, maar toch überhaupt den heelen winter zingend”. Dan komt met 22 Jan. absolute stilte, tot J. F. v. d. Vliet (*Den Haag*) hem weer 't eerst meldt op 11 Febr., d. i. direct na de vorst; *Heemstede* (A. de Sav. Lohman) 13, 16, 18, 19 Febr., enz.; *Dordrecht* (Dr. Z. J. de Lange) 18 Febr., enz., enz.

II. *Het oosten* levert nog enkele data van laatsten herfstzang, n.l. *Ede* (De Meijere) 8 Dec. en *Breda* (de Witt Hamer) 7 Dec. Misschien, dat juist vlak voor de vorst de roodborsten op het punt stonden te gaan zingen, want Oomen (*Nijmegen*) meldt nog net op 19 Jan. zang¹⁾. Na de vorst gaat het weer precies als in het oosten: vrij spoedig algemeen zang.

Zoo staan mij o. a. de volgende gegevens ten dienste: *Nijmegen* (Oomen) 14, 20 Febr.; *Breda* (De Witt Hamer) 16, 17, 18 Febr., enz.; *Deventer* (v. H. Pellekaan) 19, 22 Febr.; *Winterswijk* (Mr. A. Th. ten Houten): 22 Febr. Het noorden en midden geeft te onvolledige data om te bespreken, kort geformuleerd geeft de *Roodborst* 't volgende resultaat:

1. De gegevens in eenzelfde streek zijn weder éénstemmig.

2. Voor de vorst zongen deze vogels in 't westen vrij algemeen; in 't oosten niet²⁾.

3. Na de vorstperiode begonnen in de beide gebieden de dieren direct te zingen.

Wat de *Merel* betreft, deze geeft ongeveer gelijke uitkomsten, als de *Roodborst*, maar ze stemmen in één streek lang niet zoo mooi onderling overeen (hetzelfde merkte ik ook 't vorig jaar). Het is mogelijk, dat dit komt doordat hieronder twee vormen vallen: de buitenmerel en de huismerel. Het is de vraag, of we hier te doen hebben met twee (onder) soorten, of gewoon één soort, waarvan een deel der individuen zich aangepast heeft aan de menschelijke omgeving, de anderen aan de „vrije natuur”. Dit doet hier weinig ter zake, en in beide gevallen zou een intens onderling verschil tusschen data van eersten zang te verklaren zijn. En omdat beide hier vallen onder den naam „merel”, zouden dan deze verschillen in eenzelfde streek te verklaren zijn.

Dit is te aannemelijker, waar ook de houtduif-gegevens in eenzelfde streek zeer uiteenloopen en wij nu ook hier eigenlijk kunnen spreken van stad- en boschhoutduiven. De eersten, die broeden in ingebouwde stadstuintjes, of op pleinen, de laatsten midden in 't bosch. Uit alle deelen des lands krijgen we eigenlijk twee soort waarnemingen, de eerste Dec.-Jan.; de anderen veel later, dikwijls eerst pas in Maart. Dat de laatste juist de boschvogels, de eerste de stadsvogels zijn is niet zoo te zeggen. Hoewel 't me wel waarschijnlijk lijkt: allereerst uit wat ik

¹⁾ Dit is volgens den Heer Oomen geen waarneming van hemzelf, maar een „tweede-hands”-waarneming. Te veel waarde mogen we er dus niet aan hechten.

²⁾ Of vlak voor de vorst de ééne tweede handsche waarneming te Nijmegen.

vroeger zag van de bevoorrechte positie dezer vogels in Utrecht vergeleken bij Bilthoven en uit het begeleidend schrijven van W. v. Dieren te (*Amsterdam*¹⁾, die dit eigenlijk duidelijk aangeeft. Hij zegt van de houtduif o.a.: „Sommige ex. koerden den heelen winter. *Hier hebben ze ook zooveel voor op andere ex.*”²⁾. De stad is bij strenge vorst het toevluchtsoord van vele vogels. Een ex., dat bij ons huis leeft, profiteert van mijn drink- en voerplaats; die koerden op 20, 21 Dec., 1, 5—19 Jan., 11 Febr. en vervolgens (de vorstperiode weer niet! D. T.). De betere doorvoedheid van dit ex. stemt hem zelfs 's winters tot zingen, tegenover individuen, die moeilijker aan voedsel komen en minder beschutting genieten! Aldoor hetzelfde! D. T.). De duiven die meer opzichzelf aangewezen zijn koerden veel minder. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 Febr. enz. koert alles (weer direct na de vorst! D. T.).”

Nog mag opgemerkt worden, dat het verschil van eerste stads- en boschmereleieren vrijwel vast staat, als enorm te zijn. Meerdere waarnemers waren zoo vriendelijk deze gegevens ongevraagd bij te voegen. Tusschen 1e merelei in nesten aan 'n tuinhuisje of in een klimop aan stadstuinen en in 't bosch was weken verschil. Ik laat deze gegevens niet volgen, daar het onderzoek van den heer Wolda, en de vragen op de laatste lijsten nog veel vollediger gegevens zullen binnenbrengen en het dus des te zekerder zullen demonstreeren³⁾.

De overige soorten zijn niet in 't heele land talrijk genoeg om voor dit onderzoek te kunnen dienen. Zoo koolmees en heggemus te weinig in 't westen, groote lijster te weinig in 't oosten.

Eén ding valt echter op bij alle waarnemers en alle vogels, n.l. dat zij voor 't eerst (of véder) een plotselingen krachtigen zang geven in de 1½ week direct na de vorstperiode. Dit is zoo opvallend in alle lijsten, dat de juistheid van dit feit niet betwijfeld kan worden. En daarmee zien wij ook de mogelijkheid, die reeds even geopperd werd over de vraag, waarom toch na de vorst het verschil oost-west niet optrad, terwijl dit vóór de vorst zoo duidelijk uitkwam, belangrijker grooter worden. N.l. de mogelijkheid, dat de plotselinge overgang van vrij langdurige vorst tot zachter weer een dergelijke prikkel tot zang was, dat deze alle verdere factoren overstemde (en zoo dus ook de verschillende mate van goeddoorvoedheid niet tot uiting kwam). Wij zagen immers, dat allerlei soorten (koolmees, schildvink, zanglijster, merel, groote lijster, roodborst, heggemus), die in jaren met meer gelijkmatige temperatuur achtereenvolgens gaan zingen, daarentegen dit jaar, ondanks het verschillende stadium, waarin zij zich als soort nog bevonden, door dien plotselingen omslag alle tegelijk tot een zang „impuls” werden gedrongen. Welnu, waar wij hieruit zien, dat daarbij de mate van goeddoorvoedheid klaarblijkelijk geen rol speelde, daar bestaat alle reden precies hetzelfde te aanvaarden voor de individuen ééner soort in verschillende landsdeelen, m. a. w. dat werkelijk ook daar het onderling bestaande verschil in goed doorvoedheid op den zang geen invloed had.

Mag ik dus in 't kort even samenvatten:

1. De gegevens van de algemeenste soorten stemden in één streek uitstekend overeen. De zang is dus geen gril van 'n individu.
2. De gegevens van merel en houtduif maakten hierop een uitzondering. Dit probeerden wij te verklaren door als oorzaak aan te nemen het naast elkaar voorkomen van meerdere vormen van deze soort in één streek, v.n.l. een „stads”- en 'n „buiten”-vorm, hetzij dat deze vormen aanpassingen ééner soort aan zeer afwijkende omstandigheden zijn, dan wel, dat we hier te doen hebben met 2 verschillende (onder)soorten.
3. Vóór de vorstperiode van 20 Jan.—10 Febr. kwamen duidelijke verschillen tot uiting

¹⁾ Hieruit blijkt alweer, hoe goed het is, kort enkele bijzonderheden nog bij te voegen.

²⁾ Cursivering van mij. D. T.

³⁾ Ongetwijfeld zal het onderzoek van den heer Wolda en dit Ornith. onderzoek nog dezen herfst worden gecombineerd. Dit is zoowel voor de medewerkers, als voor de uitwerkers makkelijker en economischer, want zodoende hoeft er geen dubbel werk gedaan te worden.

tusschen het oosten, westen en noorden des lands. De ongelijke doorvoedheid bracht blijkbaar dit verschil te weeg en bepaalde dus toen den zang.

4. Direct na de vorstperiode zetten vrijwel alle aanwezige soorten in vrijwel alle deelen des lands met zang in. De plotselinge temperatuursovergang werkte zoodanig als uitwendige prikkel, dat overige verschillen (goed gevoedheid) zoowel tusschen soorten onderling, als tusschen individuen ééner soort in verschillende deelen des lands, niet tot uiting kwamen en zij was dus toen bepalend voor den zang.

Al was 1919 voor ons een lastig jaar, wij kregen toch verschillende bevestigingen onzer opgedane ervaringen van de vorige jaren en nieuwe aanwijzingen voor de toekomst. Ik hoop, dat deze resultaten en het interessante van deze kwestie nog velen mag dringen mede te helpen gegevens te leveren. ¹⁾

Wageningen.

D. TOLLENAAR.

¹⁾ Indien u zich even aan mij opgeeft (adres: Hoogstraat 212) ontvangt ge dezen herfst een lijst ter invulling voor 't nieuwe seizoen.

EENIGE AARDIGE VONDSTEN IN DE VOGELENZANGSCHE DUINEN.

EEN dezer dagen mijne botanische aantekeningen en herbariumexemplaren 1918 naslaand, trof mij 't groot aantal zeldzame planten, welke ik dezen zomer op een betrekkelijk klein gebied in 't Vogelenzang-sche duin vond. Aangezien zich hierbij voegen nieuwe vindplaatsen van 2 planten tot dusverre nog niet eerder in de duinstreek gevonden en de vondst van een plant, zijnde een nieuwe varieteit voor ons land, was dit voor mij een aanleiding, het een en ander hiervan in De Levende Natuur mee te deelen. Het gebied, dat mij zoo'n rijken oogst leverde, ongeveer 20 bij 80 Meter, is, oppervlakkig bekeken, één, waarvan men er vele verspreid vindt langs den binnenrand der duinen. Eikenhakhout vormt de voornaamste begroeiing, hier en daar afgewisseld door vlieren, meidoorns, ligusters en andere bloemheesters, terwijl zich overal forsche distelsoorten, vooral kruldistels, en manshooge exemplaren van toorts, slangenkruid en ossetong verheffen, deze laatsten tot meer dan 2 Meter hoog. Tot mijn groot genoegen vertoonden zich in een afgelegen hoek enkele flinke exemplaren van de zeldzame geelwitte ossetong, *Anchusa ochroleuca* (zie photo), waarvan nu een enkel bloeitopje in m'n

Geelwitte Ossetong.